

Konrad Wierzbicki

Problematyka aksjologiczno-wychowawcza w profilaktyce społecznej i resocjalizacji. Wprowadzenie do dyskusji

Axiological and educational issues in social prevention and rehabilitation. Introduction to the discussion

Punktem wyjścia dla tej jubileuszowej refleksji będą wybrane definicje dotyczące problematyki aksjologiczno-wychowawczej, które z punktu widzenia działalności oraz dorobku naukowego prof. Krystyny Ostrowskiej stanowią mogą koncepcję dla rozwoju współczesnych modeli resocjalizacyjnych.

Słowa kluczowe: profilaktyka społeczna, resocjalizacja, wartości, współczesne modele resocjalizacyjne.

The starting point for this jubilee reflection will be selected definitions concerning axiological and educational issues, which, from the point of view of prof. Krystyna Ostrowska's activity and scientific achievements, may constitute a concept for the development of contemporary rehabilitation models.

Key words: social prevention, social rehabilitation, value, contemporary social rehabilitation models.

Wprowadzenie

Formowanie się ludzkich systemów wartości wpływających na późniejsze postawy odbywa się w konkretnych środowiskach społecznych. Naturalnym otoczeniem, które w istotny sposób wpływa na obraz

aksjologiczny najpierw dziecka, później dorosłego już człowieka jest rodzina¹.

W debatach publicznych często mówi się o kryzysie rodziny, wskazując na zanik jej podstawowych funkcji². Niektórzy badacze przyczyn w prawidłowym funkcjonowaniu tej podstawowej komórki społecznej upatrują w wadliwym zinternalizowaniu norm i wartości współżycia społecznego³.

W nurt dyskusji toczącej się wokół aktualnych problemów wychowania w rodzinie od wielu lat włączają się także praktycy podejmujący zagadnienia niedostosowania społecznego z perspektywy teoretycznej, metodologicznej oraz doświadczeń związanych z pracą w placówkach wychowawczo-resocjalizacyjnych⁴.

W przypadku osób pozbawionych wolności, ogólną wiedzę na temat możliwości wykorzystania potencjału aksjologicznego w planowaniu oddziaływań wychowawczych ukierunkowanych na korzystne przeobrażenie osobowości, postaw i zachowań osób resocjalizowanych najłatwiej można uzyskać poprzez obserwację przestrzeni społecznej, jaką stanowi zakład karny. Jednocześnie zagadnienie to wymaga znajomości wiedzy na temat funkcjonowania psychospołecznego człowieka w warunkach izolacji więziennej oraz umiejętności zastosowania odpowiednich technik i metod wychowawczych.

Wspomaganie młodocianych sprawców przestępstw w odkrywaniu świata wartości

Jednym z argumentów za obecnością problematyki wartości w profilaktyce społecznej i resocjalizacji jest fakt, że przyjęcie podstawowych

¹ K. Pierzchała, *Prawidłowe postawy rodzicielskie gwarantem dobrego wychowania*, [w:] Pierzchała K., Cekiera Cz., *Człowiek a patologie społeczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 82-98.

² Zob. K. Woś, *Uwarunkowania kryzysów w rodzinie. Analiza problemów*, „Pedagogika Rodziny” („Family Pedagogy”) 2014, nr 4, s. 103-113.

³ Zob. A. Paszkiewicz, *Wychowanie resocjalizujące w środowisku otwartym – zarys teorii. Podręcznik dla studentów*, Trans Humana, Białystok 2005.

⁴ Proces formowania osobowości młodzieży, szczególnie jej podatność do przemian pod wpływem oddziaływań wychowawczych, może stwarzać bazę wyjściową do dokonywania zabiegów naprawczych o charakterze aksjologicznym również w zakresie przeciwdziałania przestępczości, zob. B. Urban *Zaburzenia w zachowaniu i niedostosowanie społeczne w świetle współczesnych wyników badań*, [w:] *Resocjalizacja*, red. B. Urban, J.M. Stanik, t. I, PWN, Warszawa 2007; T. Wach, *Resocjalizacja nieletnich sprawców gwałtownych czynów zabronionych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009; J. Różańska-Kowal, *Możliwość zachowań prospołecznych i antyspołecznych nieletnich*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.

wartości przez jednostkę wpływa na mechanizmy i tendencje kształtowania wspólnoty społecznej.

Według Marii Ryś „hierarchię wartości człowiek rozwija przez całe życie, czerpiąc inspiracje do niej z przekazów rodzinnych, od wychowawców, nauczycieli, korzystając ze zdobyczy kultury, a także dzięki własnym przemyśleniom i rozwiązaniom”⁵.

K. Ostrowska zwraca uwagę na fakt, że jednostkowy system wartości, będący „osobistym zestawem odniesień do świata wartości wyższych, motywuje, ukierunkowuje, organizuje i modyfikuje ludzkie wybory i działania”⁶.

W przypadku wychowania resocjalizacyjnego priorytetowym zadaniem wydaje się więc wspomaganie młodocianych sprawców przestępstw w odkrywaniu przez nich świata wartości. W osiągnięciu tego celu niezbędne może okazać się zatem wprowadzanie w obszar profilaktyki i resocjalizacji elementów kształcenia aksjologicznego.

Szczególny wkład w badania nad uwarunkowaniami zachowań naruszających prawo i będących symptomami nieprzystosowania społecznego dzieci i młodzieży w Polsce wniosła prof. K. Ostrowska. W tym kontekście, zarówno w pracy naukowo-dydaktycznej, jak i działalności praktycznej jej zasadniczym obszarem zainteresowań stała się troska o wszechstronny rozwój młodzieży z uwzględnieniem rozwoju systemu wartości, rozwoju moralnego i religijnego.

K. Ostrowska zauważa, że „wzrost liczby czynów karalnych o charakterze agresji i przemocy oraz tzw. narkotykowych wśród nieletnich może wskazywać nie tylko na brak skuteczności stosowanych środków wychowawczych i poprawczych w sensie prewencji ogólnej i szczegółowej, lecz także na istnienie wielu innych czynników wewnętrznych i zewnętrznych sprzyjających zachowaniom destrukcyjnym”⁷. Zdaniem autorki, do tych czynników należy zaliczyć wzrost liczby środowisk wykluczonych i zmarginalizowanych z powodu bezrobocia, bezdomności, zaburzeń psychicznych, patologii w rodzinie, problemów alkoholowych lub innego typu uzależnień, m.in. poszerzenie się liczby środowisk obarczonych dawno

⁵ M. Ryś, *Dorastać do życia w małżeństwie*, [w:] *Przygotowanie do życia w rodzinie*, red. K. Ostrowska, M. Ryś, Warszawa 1997, s. 131.

⁶ K. Ostrowska, *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1998, s. 5. Zob. również K. Ostrowska, *W poszukiwaniu wartości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1994.

⁷ K. Ostrowska, *Postępowanie z nieletnimi z perspektywy psychologii humanistycznej*, [w:] „Archiwum Kryminologii”, t. XXIX–XXX, 2007-2008, s. 393.

uznanymi przez kryminologów czynnikami ryzyka⁸. Powyższe czynniki ryzyka mogą w pewien sposób zaburzać i ograniczać jednostkowy system wartości, będący „osobistym zestawem odniesień do świata wartości wyższych, motywujący, ukierunkowujący, organizujący i modyfikujący ludzkie wybory i działania”⁹.

Podejmując próbę analizy oddziaływania wychowawczego na gruncie resocjalizacji penitencjarnej ukierunkowanej na odkrywanie świata wartości, warto podkreślić, iż sprzyjać może ono wielostronnemu rozwojowi człowieka pozbawionego wolności. K. Ostrowska zauważa i uwypukla znaczenie klimatu społecznego instytucji oraz realizowane przez nią cele i zadania wyrażone w konkretnych formach działalności oraz w programach resocjalizacyjnych¹⁰. W warunkach jednostek penitencjarnych wyjątkowo ważne jest również modelowe ukształtowanie struktury procesu wychowania resocjalizacyjnego.

Podmiot tego oddziaływania obejmuje m.in. środowisko społeczne, relacje międzyludzkie, kontekst kulturowy i cywilizacyjny, klimat psychospołeczny panujący w określonym miejscu i czasie. Wartość tak rozumianego procesu wychowania – czyli to, co stanowi „serce” wszelkiego oddziaływania pedagogicznego – jest tu często przypadkowa, doraźna; nierzadko bywa, że jej elementy wzajemnie się znoszą lub neutralizują¹¹.

Personel penitencjarny koncentrujący się wyłącznie na przestrzeganiu regulaminowych nakazów i zakazów w małym stopniu może zwracać uwagę na potrzebę kształtowania poprawnych relacji interpersonalnych z wychowankami, które wpływają na wytwarzanie właściwych bodźców do zaistnienia pozytywnych zmian osobowościowych, które w wymiarze praktycznym mogą się przyczynić do zwiększenia efektywności działań resocjalizacyjnych.

Jak zauważa K. Ostrowska, ważnym czynnikiem warunkującym skuteczność tych działań są wskaźniki resocjalizacji oparte na podstawach personalistyczno-egzystencjalnych¹². Zaprezentowane przez K. Ostrowską badania empiryczne ukazujące znaczenie systemu wartości, przeżywanych emocji i strategii działania, jako czynników motywacyjnych

⁸ Ibidem.

⁹ K. Ostrowska, *Wokół rozwoju osobowości...*, s. 5.

¹⁰ Zob. K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności z psychologii*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2008.

¹¹ Por. M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1999, s. 272.

¹² K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna...*

do naruszania lub respektowania prawa wśród mężczyzn naruszających prawo i odbywających karę pozbawienia wolności oraz mężczyzn niebędących sprawcami przestępstw, stanowią znakomite studium aksjologii dla systemu penitencjarnego¹³ i wpisują się w nurt personalizmu chrześcijańskiego ze szczególnym odniesieniem do wychowania integralnego człowieka.

W praktyce resocjalizacyjnej równie ważnym zadaniem jest „podejmowanie działań zmierzających do rozwoju samoświadomości podopiecznego”¹⁴. Anna Fidelus zwraca uwagę, że każdy z nas nosi w sobie potencjał twórczy oraz możliwości jego spełnienia. Samoświadomość może zaś pomóc w zainicjowaniu przetworzenia owego potencjału oraz w samowyzwoleniu się z ograniczeń i wadliwych zachowań.

Wychowanie integralne przybliżające wychowankom wartości

Wychowanie integralne przybliżając wychowankom wartości, sprzyja jednocześnie rozwojowi osobowemu człowieka na różnych poziomach działań wychowawczych, w różnych miejscach i uwarunkowaniach.

Jak zauważa Wojciech Chudy, „Z analizy struktury osoby ludzkiej wiadomo, jak wielką rolę w jej rozwoju pełni staranie o właściwą kondycję, zwłaszcza kondycję aksjologiczną, każdego z jej elementów. Antropologicznej zawartości bytu ludzkiego, którą stanowi rozum, wolna wola, ciało i „podsumowująca” te wartości godność osobowa człowieka, musi odpowiadać intencja pedagogiczna. Człowiek powinien rozwijać się w niej integralnie i całościowo, a więc zarazem w wymiarach: fizycznym, psychicznym i moralnym”¹⁵.

Ponadto chodzi też o stworzenie sytuacji wychowawczych umożliwiających człowiekowi rozpoznawanie, akceptowanie i przeżywanie wartości. Ich wybór dokonuje się poprzez wolne decyzje, które są wyrazem wolności

¹³ W rozważaniach dotyczących funkcjonowania systemu penitencjarnego w Polsce pojawiają się stanowiska akcentujące małą jego skuteczność, zob. A. Baładynowicz, *Porażka systemu izolacyjnego a kształtowanie racjonalnej polityki kryminalnej opartej na środkach probacyjnych w Polsce*, [w:] „Resocjalizacja Polska” (“Polish Journal of Social Rehabilitation”) 2013, nr 4, s. 25-46.

¹⁴ A. Fidelus, *Rola samoświadomości w modelu relacyjnej readaptacji społecznej skazanych*, [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2018, nr 100, s. 131-145.

¹⁵ W. Chudy, *Istota pedagogiki personalistycznej. O nowej edukacji*, [w:] „Ethos” 2006, nr 75, s. 63.

człowieka¹⁶, ponieważ „nadrzędną wartością we współczesnej aksjologii jest człowiek, jego życie, rozwój, samorealizacja, wolność, tożsamość, podmiotowość”¹⁷.

Taka wizja oddziaływania wychowawczego, ukierunkowana w pierwszym rzędzie na rozwój osoby ludzkiej, daje możliwość wzajemnego obdarowywania się człowieczeństwem. Warunkiem efektywności tego procesu pozostaje dojrzałość osobowa wychowawcy, który sam pragnąc się doskonalić, będzie w stanie wspólnie z wychowankiem wybierać odpowiednie wartości¹⁸, przy jednoczesnym uwydatnieniu podmiotowości ludzkiej.

Zakończenie

Wartości poszukiwane i wskazywane przez osoby pozbawione wolności wpływają na postrzeganie zjawisk zachodzących w środowisku więziennym, na ocenę innych ludzi i własnego zachowania, dlatego promowanie właściwych postaw w modelu wychowania resocjalizacyjnego wydaje się niezwykle ważne i stanowi wyzwanie do podejmowania innowacyjnych rozwiązań w modelu wychowania resocjalizacyjnego.

Podejmując aktywność aksjologiczną na gruncie działalności instytucji wychowawczo-resocjalizacyjnych, trzeba pamiętać, że zwłaszcza młodzi sprawcy przestępstw, aby mogli akceptować oraz realizować określone wartości, najpierw muszą osiąść umiejętność ich rozpoznawania. Umiejętność wyboru właściwych wartości z punktu widzenia potrzeby ich uporządkowania i zinternalizowania przyczynić się może do rozwoju wewnętrznych mechanizmów kontroli osób naruszających społeczne normy zachowania.

Z tego względu dbałość o odwołanie się potencjału aksjologicznego uwzględniającego integralny rozwój człowieka w planowaniu oddziaływań wychowawczych wydaje się być obowiązkiem każdego pedagoga zaangażowanego w działalność resocjalizacyjną. Analiza problematyki aksjologiczno-wychowawczej osób poddawanych oddziaływaniom

¹⁶ T.E. Dąbrowska, B. Wojciechowska-Charlak, *Między praktyką a teorią wychowania*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1997, s. 29.

¹⁷ T. Lewowicki, *Przemiany oświaty*, Wydawnictwo UW, Rzeszów 1994, s. 24.

¹⁸ Zob. Wojtyła K., „Osoba i czyn” oraz inne studia antropologiczne, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, Lublin 1994, s. 233.

resocjalizacyjnym ukazuje, że człowiek jako podmiot tego oddziaływania posiada swoistą charakterystykę. Zatem wszelki ideał czy model wychowawczy powinien wyrastać ze zrozumienia aksjologicznej specyfiki natury ludzkiej i opierać się na wiedzy o wartościach¹⁹.

¹⁹ W. Cichoń, *Aksjologiczne podstawy teorii wychowania*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1980, s. 6.

Bibliografia

- Bałandynowicz A., *Porażka systemu izolacyjnego a kształtowanie racjonalnej polityki kryminalnej opartej na środkach probacyjnych w Polsce*, [w:] „Resocjalizacja Polska” (Polish Journal of Social Rehabilitation) 2013, nr 4.
- Cichoń W., *Aksjologiczne podstawy teorii wychowania*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1980.
- Chudy W., *Istota pedagogiki personalistycznej. O nowej edukacji*, [w:] „Ethos” 2006, nr 75.
- Dąbrowska T.E., Wojciechowska-Charlak B., *Między praktyką a teorią wychowania*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1997.
- Fidelus A., *Rola samoświadomości w modelu relacyjnej readaptacji społecznej skazanych*, [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2018, nr 100.
- Lewowicki T., *Przemiany oświaty*, Wydawnictwo UW, Rzeszów 1994.
- Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1999.
- Ostrowska K., *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności z psychologii*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2008.
- Ostrowska K., *W poszukiwaniu wartości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1994.
- Ostrowska K., *Postępowanie z nieletnimi z perspektywy psychologii humanistycznej*, [w:] „Archiwum Kryminologii” 2007-2008, t. XXIX–XXX.
- Ostrowska K., *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN, Warszawa 1998.
- Paszkievicz A., *Wychowanie resocjalizujące w środowisku otwartym – zarys teorii. Podręcznik dla studentów*, Trans Humana, Białystok 2005.
- Pierzchała K., *Prawidłowe postawy rodzicielskie gwarantem dobrego wychowania*, [w:] Pierzchała K., Cekiera Cz., *Człowiek a patologie społeczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Różańska-Kowal J., *Motywacja zachowań prospołecznych i antyspołecznych nieletnich*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
- Ryś M., *Dorastać do życia w małżeństwie*, [w:] *Przygotowanie do życia w rodzinie*, red. K. Ostrowska, M. Ryś, Wydawnictwo Adam, Warszawa 1997.
- Urban B., *Zaburzenia w zachowaniu i niedostosowanie społeczne w świetle współczesnych wyników badań*, [w:] *Resocjalizacja*, red. B. Urban, J.M. Stanik, t. I, PWN, Warszawa 2007.
- Wach T., *Resocjalizacja nieletnich sprawców gwałtownych czynów zabronionych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009.
- Wojtyła K., „Osoba i czyn” oraz inne studia antropologiczne, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, Lublin 1994.
- Woś K., *Uwarunkowania kryzysów w rodzinie. Analiza problemów*, [w:] „Pedagogika Rodziny” (Family Pedagogy) 2014, nr 4.